

Eothen'de Oryantalizm ve Osmanlı Dünyası: Eleştirel Söylem Çözümlemesi*

TÜRKAN ERDOĞAN**

ÖZ

Bu çalışma, İngiliz seyyah Alexander William Kinglake'in 1844 yılında basılan *Eothen* adlı seyahatnamesinde Osmanlı dünyasına ilişkin ele aldığı oryantalist temaları konu edinmektedir. Eleştirel söylem çözümlemesinden yararlanılan çalışmada, oryantalizmin hem söylemsel bir ideoloji hem de sosyo-politik ve kültürel bir süreç olma yönü dikkate alınarak seyahatnameye ilişkin özgül tarihsel bir irdeleme çerçevesi sunulmaktadır. Eserinde gördüğü değil, daha çok görmek istediği Osmanlı dünyasını emperyalist ve oryantalist bir bakış açısıyla okura tanıtan Kinglake'in, ötekileştirme ve ehlileştirme söylemi aracılığıyla Osmanlı ve Avrupa gerçekliğini yeniden üretmek gayesinde olduğu görülmektedir. Eserde tekno-merkezci ve sömürgeci oryantalist söylemde olumsal bir biçimde sunulan İngiliz/Avrupa uygarlığına karşılık Osmanlı Devleti/toplumu mutlak öteki olarak inşa edilmektedir. Din unsuru bu inşanın temel kurucu ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar sözcükler: Oryantalizm, Osmanlı dünyası, seyahatname, Alexander William Kinglake, *Eothen*, eleştirel söylem çözümlemesi

Giriş

18. yüzyıl, Osmanlı dünyasının birçok yönüyle Avrupa'nın hem popüler hem de bilimsel içerikli seyahat edebiyatının temel ilgi alanı haline geldiği bir dönemin başlangıcına işaret etmektedir. İnsanlık kavramının, kültür tarihinin ve kimliğin de tartışılmaya başlandığı bu yüzyılda, Doğu konulu seyahatnameler, Batı dünyasında edebiyat okuru için bir merak ve ilgi alanı

* Bu makale, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve CIEPO işbirliğiyle 24-29 Ağustos 2009 tarihleri arasında Bişkek'te gerçekleştirilen "On the Central Asiatic Roots of the Pre-Ottoman and Ottoman Culture" (Erken Osmanlı ve Osmanlı Kültürünün Orta Asya'daki Kökleri) konulu sempozyumda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

** Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü/DENİZLİ
e-posta: terdogan@pau.edu.tr

olmanın ötesinde, bilim dünyasının da hizmetine girmiştir. Sözelimi, diğer kültürler hakkında bilgisini arttırmak isteyen siyasal düşünür John Locke, koyu bir seyahatname tutkudur. Bu kitaplar, ona hakim felsefi görüşlere meydan okuma fırsatını vermiştir (Bernasconi 2007:17). Özellikle Antoine Galland (1646-1715) tarafından Fransızca'ya çevrilen Binbir Gece Masalları, Doğu'nun Batı'daki imajının yerleşiminde bir dönüm noktası olacaktır. Rodinson'un deyişiyle bu masallar, "Avrupadaki peri masallarına bayılan okuyucular için sihirli bir dünyadır" (Bulut 2006:70). Böylece Doğu ve Osmanlı dünyası, bilim insanlarının ya da gezginlerin bir ilgi ve merak alanı olmaktan çıkarak halk tabakasında romantik ve egzotik bir tutkuya dönüşür. Binbir Gece Masalları'nın "saf haliyle Doğu'yu" kadın erkek bütün okurların ayağına getirdiğini söyleyen Marie-Louise Dufrenoy, bu masalların büyü etkisi ile ilgili olarak; "17. yüzyılın sonlarından itibaren edebiyatı, bir 'Doğu zevkini' sardığı ve bundan nasibini almayan hemen hemen hiçbir edebi türün kalmadığı artık ispata hacet kalmayan bir gerçek" (Hentsch 2008:150) tespitinde bulunur. Popülist Doğu imgesine hizmet etmeye aday bu yoğun ilgi, 19. yüzyıla birlikte Doğu temalı seyahat edebiyatının da bir "rant alanı"na dönüşmesiyle sonuçlanır. Bu rant alanından istifade etmek isteyen bazı seyyahlar, örneğin Afrika'da olduğu gibi, kamuoyunun ilgisini çekmek için gördüklerini abartmak ve artan önyargıları desteklemekten fazlasıyla hoşnut kalırlar (Bernasconi 2007:55). Aydınlanma sonrasında bu rant alanı Avrupa emperyal siyaseti için de işlevsel bir araca dönüşür. Mesleki oryantlizmin siyasal oryantlizm tarafından kuşatılmaya başlandığı bu dönem itibariyle Batılı devletler için Doğu ve Osmanlı coğrafyası, öncelikle "politik bir nesne"dir.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda alın yazısı, İnalçık'ın deyişiyle Avrupa diplomasisinin en önemli ortak sorunu haline gelir (2005:221). Bu yüzyılda Osmanlı Devleti, Rusya'nın Osmanlı topraklarındaki çıkarları karşısında halen Fransa ve İngiltere'nin başını çektiği Avrupa kuvvetler dengesinin bir parçası durumundadır. Bu çalışmada *Eothen* adlı seyahatnamesini incelediğimiz Alexander William Kinglake (1809-1891), Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasetinde eski önemini kaybetmeye başladığı bu dönemde seyahatini gerçekleştirmiştir. Seyahatnamesinde, güç yitiren Osmanlı Devleti'ne karşılık art alanda daima İngiltere'nin rakibi olan Fransa ve Napolyon'un Mısır çıkartması karşısında takındığı nötr tutum, yukarıda değindiğimiz denge politikasının kişisel oryantlizme yansıdığını göstermektedir.

19. yüzyıl İngiltere'sinde kişisel oryantlizmin önemli temsilcilerinden biri olan Kinglake, İngiltere'de kişisel deneyimlerin ürettiği Doğu modasının sıkı bir takipçisidir. O dönemde Avrupa'da üst sınıfa mensup erkekler arasında en az bir kez Doğu seyahati yapmak alışıldık ve beklendik bir eylem olduğundan, Kinglake de yüksek tabakanın popüler beğeni alışkanlığını deneyimlemek is-

temiş ve birkaç kez Doğu seyahatine çıkmıştır. Schiffer'in verdiği bilgilere göre özellikle Viktorya döneminde İngiliz seyyahların büyük çoğunluğunun yukarı orta tabakanın centilmenlerinden oluştuğu göze çarpmaktaydı ve bu seyyahlar için sınıfsal ideallerini Doğu'da sürdürmeye çalışmak onlara pek zor gelmemekteydi (1987:304). Bu çalışmada seyahatnamesi ele alınan Kinglake de bu centilmenlerden biridir. Dünya seyahat edebiyatının en başta gelen şaheserlerinden biri olarak takdim ettiği *Eothen*'i Türkçe'ye uyarlayan Uysal'ın¹ verdiği bilgilere göre Kinglake, Güney İngiltere'de Somerset vilayetinde Taunton kasabasında bankacılık ve avukatlık yapan tanınmış bir aileye mensuptu (1982: IV-V). 1832 yılında Cambridge Üniversitesi'nden lisans derecesi ile mezun olan Kinglake, ardından Londra'da hukuk öğrenimi görmüş olmasına rağmen, daha ziyade bir yazar olarak tanındı. Askeri konulara ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı derin ilgi duyan Kinglake, Kırım Savaşı'na muhabir olarak katıldı ve bu savaş hakkında 1863-1887 yılları arasında *Invasion of the Crimea* başlıklı sekiz ciltlik bir eser yayımladı. Kinglake, 1857-1868 yılları arasında İngiliz Parlamentosu'nda Avam Kamarası'nda Bridgewater milletvekili olarak hizmet verdi.

Türkiye'de Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından *Doğu Hasreti* adıyla basılan *Eothen*, Grekçe'de “tan yerinden”, yahut “şafağın söktüğü yerden” anlamını taşımaktadır. “Eothen” kelimesi Herodot'tan alınmıştır (Uysal 1982: IV). İngiliz kültürünü ve tipik İngiliz bakış açısını yansıtan *Eothen*, Kinglake'in 1834-1835 yılları arasında Osmanlı topraklarına yaptığı seyahatin kaleme alınmasıyla ortaya çıkmıştır. Seyahatin kitaba dönüşmesine vesile olan arkadaşları Eliot Warburton'un kendisinden seyahati hakkında bir özet ve plan istemesi üzerine Kinglake, evvelce birkaç kez yazma teşebbüsünde bulunduğu kitabını yazacaktır. 1844 yılında İngiltere'de basılan kitap, Kinglake'i büyük bir üne kavuşturur. Aynı yılda Warburton'un gerçekleştirdiği Doğu seyahati daha sonra *The Crescent and the Cross* (Hilal ve Haç) adıyla yayınlanır. Bu seyahatnameler, dönemin seyyahlarının birbirlerinin görüşlerinden ne kadar etkilendiklerini ve Doğu hakkındaki oryantalist bir ortak akıla nasıl katkıda bulduklarını açıkça göstermektedir.

Genel olarak, ilk kitlesel ve bireysel temaslar ile birlikte Doğu'nun kültürel ve entelektüel zenginliği ile tanışan Batı insanının Doğu ile yüzyıllar boyu “öylesine” bireysel-dışsal bir ilgi ve merak içerisinde olması durumu, 19. yüzyılın başlarından itibaren içten stratejik bir içerik değişimine uğramış; merak yerini hegemonik ve ısrarcı bir tutuma bırakmıştır. Bu değişim, bir düşünce akımı olarak oryantalizme ideolojik-siyasal bir anlam yüklemiş, o döneme

¹ Kinglake'in *Eothen* adlı eserini *Doğu Hasreti* adıyla Türkçe'ye çeviren Ahmet Edip Uysal'ın kaleme aldığı önsözde verdiği bilgiye göre, 1982 yılı itibarıyla kitabın 32 ayrı baskısı yapılmıştır. Bu çalışmada, eserin 1982 yılında yapılan 32. baskısından yararlanılmıştır.

kadar odağında kültürel bir nesne olarak tanımladığı Doğu'ya, bu kez Batı dünyası, kurumsal ve örgütsel düzeyde siyasal-ideolojik bir araçsallık misyonu yüklemiştir. Böylelikle o döneme kadar içkin tanımı ile bir başına bırakılan ve özgül tarihsel gerçekliği farklılaştırılan Doğu kültürü, artık kendine ait olma özzerliğini yitirmeye başlayacaktır. 18. yüzyıla kadar Batı insanının “zihinsel, ruhsal ve öznel kuruluşlarında” inşa edilen doğululaştırılma süreci daha sonra “maddi, toplumsal ve kurumsal anlamda” bir dönüşüm geçirmiş; Batı Doğu'yu doğululaştırırken, kendisini de artık batılılaştırmış olacaktı (Mutman 2007:31). Oryantalizmin bu dönüşüm sürecinde Mutman'ın deyişyle, “maddi ve zihinsel süreçler ile küresel kapitalizmin emperyal kurumları ve ekonomik sistemi bir arada” işleyerek, katı kurumsallaşmış bir iç içelik arz edecektir.

Bu çalışmada oryantalizmin hem söylemsel bir ideoloji olma hem de sosyopolitik ve kültürel bir süreç olma yönü dikkate alınarak, Kinglake'in seyahatnamesi örneğinde özgül-tarihsel bir irdeleme çerçevesi sunulacaktır. Bu çalışmada *Eothen*'in ele alınmasının nedenlerinden biri, birçok seyahatnamenin taşıdığı özellikleri içermiyor olmasıdır. *Eothen*, yukarıda değinildiği gibi popüleritenin bir parçası olmaya çalışan bir yazarın ürünü değildir; taklit anlatımlardan, mübalağalardan ve tanıtım amaçlı ansiklopedik bilgilerin olmadığı ender seyahatnamelerden biridir. En önemlisi, Kinglake'in deyişyle anlattıkları, “yalnız gerçeklere” dayanmamaktadır; “geniş bir manada hakikati de” ifade etmektedir (1982:VIII). *Eothen*'in ele alınmasının bir diğer nedeni ise söylemsel çözümleme açısından salt realist ve öznel bir yorumun ürünü olmasıdır.

1. Araştırmanın Yöntemi

İdeolojinin söylemde nasıl, hangi süreç ve stratejiler yoluyla üretildiği ve hangi temsiller aracılığıyla yapılandırıldığının sorgulandığı bu çalışmada, eleştirel söylem çözümlemesinden yararlanılmıştır. Bu yöntem, “toplumsal gücün, baskınlığın ve eşitsizliğin, toplumsal ve politik bir bağlamda metinde ve konuşmada ne şekilde uygulandığını, üretildiğini ve direnildiğini” (van Dijk 2002:352) araştırır. Çalışmada, Doğu'yu/Osmanlı'yı ve Batı'yı/Avrupa'yı konu edinen oryantalist söylemin metinde özneler arası ortamda hangi kurucu öğeleri kullandığı, diğer bir deyişle, söylemlerin özneler tarafından hangi temsiller aracılığı ile inşa edildiği sorgulanmıştır. Temsiller, toplumsal imgelemi besler ve söylemin temel öğeleridir. Dil kullanımı, işlev ve bağlam, söylemin sosyolojik çözümlenmesinde vazgeçilmez temel kavramlardır. Söylem, metin ile bağlam arasındaki ilişkilerle anlam kazanan, dolayısıyla her iki öğeyi de içine alan bir kavramdır (Zeyrek 1996: 66).

Bilgi-iktidar bağıntısını edebi bir metinde çözümlemek, metnin kendisinin öncelikle tekil bir nitelik taşıdığını göz önünde bulundurmayı gerekli

kılmaktadır. Edward Said'in değindiği gibi, "her tekil araştırma, bu bağının niteliğini, o çalışmanın özel bağlamı, konusu ve tarihsel koşulları çerçevesinde tanımlamak zorundadır" (2004: 25). Kendi başına, saf, öncesiz bir söylemden bahsetmek mümkün değildir. Öteki söylemlerden ve belli anlam sistemlerinden kendini üreterek var olan her söylem, hem kurgusaldır hem de gerçeğe ilişkindir. Michel Foucault'dan önce Mikhail Bakhtin'in dile getirdiği bu söylemlerarasılık ve diyalogik özellik, söylemin temel oluşturucusudur (Aktulum 1999: 25; Ruhi 1996: 32). Bu çözümlemede, ideolojinin toplumsal ve söylemsel boyutunun etkileşimsel zemini göz önünde bulundurulmuştur. İdeolojinin söylem düzeyinde kendini ifade etme biçiminde bazı özellikleri bulunduğu dikkat çeken van Dijk, söylem için ideolojik bir temel oluşturan bu özellikleri şöyle sıralar:

Anlam, konular, tanım düzeyi-ayrıntı derecesi, imalar ve önvarsayımlar, yerel tutarlılık, eşanlamlılık-yerinden anlatım, karşıtlık, örnekler ve açıklamalar, yadsıma ifadeleri, önerme yapıları, aktörler, kiplik, kanıtsallık, dolaylı konuşma ve anlaşılmalık, geleneksel temalar, resmi yapılar, tümce dizimi, söylem biçimleri, uslamlama, retorik, eylem ve etkileşim. (2003: 56-75)

Buradan hareketle ideolojik bir çözümlemenin esas alındığı bu çalışmada van Dijk'in sınıflamasından yararlanılmıştır (2003: 79-107). Yukarıda değinilen hususlar dikkate alınarak analiz birimi olarak sözcükler ve cümleler göz önünde bulundurulmuştur. Çözümleme sürecinde sözcüklerin ya da cümlelerin içerdiği anlamların tespitinde metnin bütünselliği de dikkate alınmıştır.

2. *Eothen*: Görülen ama Gösterilmeyen Osmanlı

2.1. Kültür, Din ve Uygarlıklar

Yeniçağ biliminin nomotetik-tümelci epistemolojisini benimseyen sosyal bilim anlayışının, Reform, Rönesans ve Aydınlanma evrelerinin ışığında geliştirdiği "toplum" kavramı ve değişime ilişkin farkındalık, iktidar kurucu hegemonik bir bilgi üretimini evrensel kılacaktır. Bunun sonucunda toplumu kontrol etme, sosyal değişmeyi yönlendirme, toplumsal hareketleri kanalize etme şansına sahip olan sosyal bilim anlayışı, tıpkı doğa bilimi gibi, sadece bilme aşkına, naif bilme tutkusu uğruna, "bilmek için bilmek" isteği doğrultusunda geliştirilmiş olmamakta, aynı zamanda politik düzenleyicilere yol göstermek, politikacıların eline kullanabilecekleri gereçler vermek amacıyla da geliştirilmiş olmaktadır (Özlem 1999:101). Nitekim Fransa'yı siyasal kargaşadan kurtarmak ve yeni bir sosyal düzen getirmek için yeni bir bilimi, sosyal fiziği (sonraki adıyla sosyoloji) geliştiren sosyolojinin kurucusu Auguste Comte, bu yeni bilimin misyonunu "kontrol edebilmek için önceden

görebilmek, önceden görebilmek için de bilmek gerekir” şeklinde formüle edecektir (aktaran Kızılçelik 1994:113).

18. yüzyılın sonlarından itibaren, yüz elli yıl boyunca, bir disiplin olarak oryantlizimde İngiltere ile Fransa'nın egemen olduğunu vurgulayan Said'in verdiği örnekler bakıldığında, 19. yüzyıl sonrası oryantlizmin kurumsallaşması üzerinde emperyal imparatorluk siyasetinin önemli bir etkide bulunduğu görülmektedir (2004: 108-109). Oryantalizmin resmi düşünsel soykütüğüne hizmet eden Gobineau, Renan, Humboldt, Steinthal, Burnouf, Rémusat, Palmer, Weil, Dozy ve Muir gibi düşünürlerin yanısıra, 1822'de kurulan Asya Derneği, 1823'te kurulan Kraliyet Asya Derneği, 1842'de kurulan Amerikan Şark Derneği gibi kurumlar, Kinglake'in Osmanlı ülkesine yaptığı yolculuktan hemen önceki döneme denk gelmektedir. Sıralanan bilim kurumlarından yüz ila yüz elli yıl öncesinden başgösteren dinsel, ticari ve kültürel çıkarlar, dini kurumlara öncelik tanınmasını sağlamış, bu kurumsallaşma sürecinde İslam-Hıristiyanlık ayrımının giderek derinleştirilmesi, karşıt kutuplarda ırk, kültür, uygarlık ve kimlik alanlarının sembolize edilmesiyle süreklilik kazanmıştır. Doğu artık bir bölünme stratejisi ile karşı karşıyadır. Doğu'yu bir bütünlük olarak tasarlayan, imgeleminde yaratan, kendisi olmaktan koparan Batı oryantlizmi, 19. yüzyıldan sonra Doğu'da “kendine ait olduklarını” aramaya ve sahiplenmeye başlamıştır. Bilimsel çalışmalardan seyahatnamelere kadar, her Batılı metinde yaşayan Doğu ve Osmanlı yerine, eski Akdeniz ve Ortadoğu uygarlıklarının ölü gizemi vurgulanmaya başlanmıştır. Bu çaba, Doğu'nun yerinden kopartılarak, yenisinin inşa edildiği bir sürecin de başlangıcıdır. 20. yüzyılda artık Batılı bilinç, “hasta adam” dediği Osmanlı'nın yerine, karşısına İslam'ı almıştır.

Yukarıda değinilen Comte'un bilim anlayışının bir benzerini güden Kinglake, eserinde Taberiye'den Kudüs'e doğru ilerlerken sarf ettiği sözleriyle adeta emperyal İngiliz siyasetinin sözcülüğünü üstlenir. İlerlemeci ve medeni Avrupa insanının Doğu hakkındaki beklenti ve ideallerinin tipik bir itirafçısı konumunda olan Kinglake'in sarfettiği şu sözlerde Avrupa'nın Doğuya ilişkin sahiplenme ve ehlileştirme (modernleştirme) projesinin düşünsel art alanı açıkça görülebilir:

Geniş ve monoton düzlüklerinde kısırağımızın kabiliyetini denersiniz. Henüz parsellenmemiş toprakların tadını çıkartırsınız. Üzerinde at sürdüğünüz topraklar gibi daha bir süre etiketlenmemiş ve serbestsiniz fakat medeniyet, kemendini üstünüze atmak için fırsat kolluyor. (1982: 98-99)

Nitekim sözü edilen emperyal siyaset, başarı ile sonuçlanacak, 1880'lere geldiğinde Akdeniz'den Hindistan'a değin yekpare bir İngiliz toprağı olup çıkmış bir imparatorluk alanı kendini gösterecektir (Said 2004: 181). 1844

yılında seyahatini gerçekleştiren Kinglake'in, Mısır topraklarında iken sarf ettiği "Birgün bizler yok olacağız; Hindistan'ı elinde tutmaya çabalayan İngiliz, Nilin kıyılarına ayak basacak; İslam'ın kutsal yerlerine yerleşecek" şeklindeki emperyalist dileği, 1882 yılında gerçekleşecektir (1982: 183). İngiltere, bu yılda Mısır'ı işgal edecektir. Buradan hareketle denebilir ki Kinglake gördüğünü değil, görmek istediğini okur imgelemine aşılacak niyetindedir ve bu da aslında Doğu'nun yeni imajıdır. Bir zamanlar birçok seyahatnamede ihtişamın ve gücün timsali olarak gösterilen Osmanlı Devleti, artık örnek gösterilemeyecek bir konumdadır. *Eothen*'de Osmanlı ne bütünüyle vardır ne de yoktur; metinde bazen görülmekte, bazen gösterilmemektedir. Ancak eserin tamamı dikkate alındığında kendini temsil etme yeteneğinden yoksun olan Osmanlı Devleti, kendi-dışı bir öteki irade ile gerektiğinde temsil edilen bir varlık alanına sahiptir. Bu noktada Friedrich Nietzsche'nin "yaratıcı yıkıcılık" kavramından hareketle; Kinglake'in ehlileştirme söylemi Osmanlı'yı yıkıp yerinden ederken, aynı zamanda geleceğin Avrupa'sını ve İngiltere'sini yaratmakta ve yeniden inşa etmektedir denebilir. İslam dininin gerilemeye nasıl kaynaklık ettiğini, Edirne'de halen at arabasının kullanılmaması örneğinden yola çıkarak kanıtlamaya çalışan Kinglake'in tekno-merkezci ve sömürgeci oryantalist söylemi, uygarlık anlayışından hareket etmektedir (1982: 20).

Oryantalist söylemin Doğu'yu uygarlaştırma projesini dile getiren seyahatnameler gibi, sosyal bilimler alanında da benzer bir haklılaştırma stratejisinin güdüldüğü görülebilmektedir. İngiltere'nin Hindistan'a sömürgeci müdahalesini "aptalca aşağılık bir çıkarın peşinden koşmak" olarak nitelendiren Karl Marx'a göre, bu yıkıcı görevine rağmen İngiltere'nin diğer görevi ise Asya'da Batı toplumunun temellerini atmaktır ve İngiltere, bu devrimin yaratılmasında tarihin bilinçsiz aracıdır (Said 2004: 165). Sömürgeleştirmeye ilişkin gerekircilik ve haklılaştırma çabası, bilimlerin de desteğiyle Batı'nın Doğu siyasetine meşruluk kazandıracaktır.

19. yüzyılda İngiltere'de Doğu denildiğinde akla sadece Hindistan gelmektedir. Bu maddi imgelemin ardında yatan Avrupa uygarlığının temel özellikleridir: Buhar devrimi, ekonomik merkantilizm, coğrafi keşifler, sekülerizm, akılcılık, pozitivizm, sanayileşme, Aydınlanma düşüncesi ve burjuvazinin gelişmesidir. Bu dinamiklerin değişim ve yenilik kaynağı olduğunu 1699'da imzaladığı Karlofça Antlaşması sonrasında fark eden Osmanlı siyasal eliti, bütüncül bir değişimin farkındalığı yerine kesitsel bir yeniliği sadece askeri alanda uygulayacaktır. Ancak bunun başarısız sonuçlarını 19. yüzyılda fark edecektir. Avrupa oryantalist siyasetinin kısılcısındaki Osmanlı yönetiminin merkezileşme güdüsüne aşırı vurgusu ve toplumsallığı gözetmemesi, kendisiyle olan ontolojik bağıni da giderek zayıflatacak ve oksidental bir tavrın

güdümesine zorlayacaktır. Oysa Kinglake, teknik ilerlemenin sadece toplum yapısına değil, insanın bireysel bilinç yapısından sosyal davranışlarına kadar makro-mikro alanlarda yarattığı değişimi, Avrupa ve Asya dünyasının farklılıklarını resmederken şu sözlerle dile getirmektedir: “Avrupalılaştırmış memleketlerde bir yerden diğer bir yere gidiş o kadar kısa süren ve yolcunun o kadar az zamanını alan bir iştir ki, tekerlekler döndükçe onun zihni uyanıktır, dış alemdeki meraklı şeylerle ve değişen manzaranın verdiği heyecanla akla gelen bir sürü fikirle ilgilenecek kadar canlıdır” (1982:16). Buna karşılık Kinglake’in hissettiği hatta kendi bildiği uygarlığı; Avrupa yaşayarak yaratırken, Osmanlı yönetimi, kendine yabancı bildiği, gerçekten de yabancı olan bu kavramı tarif etme telaşı içerisindedir. Tanzimat döneminde “Reşid Paşa, Ali Paşa, Cevdet Paşa, Münif Paşa, Sultan Abdülaziz türlü yazılarında, fermanlarda hep onun tarifini yapmaya çalışırlar” (Tanpınar 2003:152). Böylelikle Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı elit yönetiminde ve siyaset geleneğinde ideolojiyi toplumsala öncül kılma ilkesi yerleşmiş olacaktır. Halbuki Avrupada sivil düşünce, siyaseti ve modernleşmeyi tayin etmiştir.

18. yüzyılda Aydınlanma'nın Avrupa'ya kazandırdığı doğaya ve topluma egemen olma ve ilerleme anlayışının düşünsel ardaalanın bilincinde olmayan Osmanlı siyasal eliti, bunun sonuçlarının kendisini nasıl bağımlılaştıracağına da henüz farkında değildir. Bunun bir örneği *Eothen*'de İbrahim Paşa tiplemesinde görülmektedir. Kinglake'in buhar makinesinin de icadı ile İngiltere'de sanayileşmede ve ticarete büyük bir ilerleme kaydedildiğini, bu gelişmelerin İngiliz İmparatorluğu'na askeri bir üstünlük sağladığını belirtmesine karşılık İbrahim Paşa, bu ilerlemeleri alaycı bir üslupla dile getirecektir: “İngiliz orduları, kaynayan kazanların buharları üstünde giderlermiş; atları da alev alev yanan kömürdenmiş! Herşey tekerlek üstünde! Herşey buharla!” (1982: 9). *Eothen*'de ayrıntılı bir şekilde aktarılan diyalog, aslında metaforik bir işlevi de içermektedir. Diyalojik etkileşimi temsil eden aslında etken Batı ile onun kendine göre hiyerarşik bir konuma yerleştirmiş olduğu Doğu'nun bizzat kendisidir. Kinglake'in Paşa ile görüşmesinde tercümanı aracılığıyla sarf ettiği “bizim de Osmanlılar gibi doğruluğu seven, sözüne sadık bir millet olduğumuzu anlatabilirsin” sözü, van Dijk'ın söylemsel çözümlemeye ilişkin vurguladığı “ulusal övünç ve olumsal kendini sunma” kategorileri için tipik bir örnektir (2003: 107).

Bir dil ve ifade biçimini temsil eden söylem, kendini özgül bir alan ve tarihsellik noktasında farklı temsilleri araç kılarak yapılandırır (Kara 2005: 40). Ben merkezli bir dili temsil eden ve dualist epistemolojiyi benimseyen Kinglake'in oryantalist söylemi, Doğu-Batı imgesinin üretiminde “benzetme/kıyaslama, zıtların karşılaştırılması gibi yöntemler”den yararlanır (Konty 2005: 129). Doğu-Batı kıyaslamasında zıt kutuplaşmalardan hareket eden

bu oryantalist söylemde, Doğu ve Batı, kendine özgü sosyo-tarihsel, kültürel ve coğrafi varlık alanları olarak gösterilir. Bu noktada Kinglake, seyahat mekânlarının anlatımında sıklıkla toplumsal temsillere başvurur; insan tasvirleri, davranış kalıpları, yaşam tarzları, kültürel materyaller ve merasimler, toplumsal temsillerin tipik somutlaştırıcı öğeleridir. Tarihsel-kültürel alan olarak Doğu'nun mutlak öteki olarak inşasında temel kurucu öge işlevini gören din unsuru, kimliklerin de biçimlenmesinde temel etkindir.

Yakındoğu'da ve Akdeniz'de din unsurlarının yanında farklılaştırma aracı olarak etnik kimliği de sıklıkla vurgulayan Kinglake'in, hem dini mezhepler arasında hem de etnik gruplar arasında bir çatışmanın varlığından söz etmesi dikkat çekicidir. Yunan hayranlığını her fırsatta dillendiren yazarın, Doğu Hıristiyanlığı/Ortodoks kilisesi karşısında İslam toplumları kadar olmasa da bir ölçüde "eleştirel bir mesafe"yi koruduğu görülmektedir. Kendi kişiliğinde Avrupa'nın üstünlüğünü, "öteki"nin sözlerinde kanıtlama çabasını güden Kinglake, din ve kültür eksenli karşılaştırmasında ağırlıklı olarak biz/siz kutuplaşmasını imgeleme yerleştirme gayretindedir. Bunu yaparken, van Dijk'in söylemsel analiz için işaret ettiği kanı birliği (politik strateji), olumsal kendini sunma ve empati kategorilerinin izlerini görmek mümkündür.

Bir toplumda kültürel değerler sistemi, içerdiği öğelerin işlevselliği sayesinde toplumsal bütünlüğün ve aidiyetin belirlenmesinde etkili olduğu kadar, başka toplumlarla da bazen benzerliklerin bazen de farklılıkların sınır ve içerik tayininde bir etiketleme rolü oynar. Bu değerler sisteminin temel öğelerinden biri olan din, insanlık tarihi boyunca bireysel, kurumsal ve toplumsal düzeyde "kendilik algısının" şekillenmesinde sık sık referans alınmıştır. Bu alımlanma biçimlerini Osmanlı ve Avrupa toplumlarında gözlemlemek mümkündür. Osmanlı dünyasında kültürel değerler sisteminin bir ögesi olarak din, kültürleşmenin sınırlarının ve içeriğinin belirlenmesinde 17. yüzyıla kadar daima bir referans alanı olma işlevini görmüştür. Özellikle Avrupa toplumları ile olan etkileşimde İslam, bu bağlamda bilişsel ve normatif bir süzgeç görevi görmüş, uygunluklar alanı buna göre belirlenmiştir.

Tanzimat'ın ilanının sonrasında geçen beş yıllık sürede ne Osmanlı bürokratik yapısında ne de sokaktaki gündelik hayatta -üst tabakada da olsa- yaşanan değişimi görmeyen Kinglake, seyahatine başladığı 1844 yılında Edirne ve İstanbul'daki kalış süresince durağan bir zamandaymış gibi hareket eder. Bu vaziyet alış, yazarın serimlediği Osmanlı ve İslam imgesinin katı içeriği ile bir paralellik arz eder. Dönemin durgunluğunu temsil eden Osmanlı aynı zamanda zayıf gücün, bağımlılığın ve gerilemenin simgesi iken; Avrupa, ilerlemenin, zenginliğin ve üstünlüğün simgesidir. Kinglake için Doğu seyahati, klasik oryantalizmde olduğu gibi büyü, mistik, egzotik ve romantik bir dünyaya kendini dâhil ettiği bir heyecanlar ve deneyimler alanı değildir.

O, görmek ve bilmek istediklerini amaçlamıştır; bunu İzmir, Kıbrıs Adası, Lübnan, Beyrut, Kudüs, Kahire gibi seyahat ettiği yerlere bakarak görmek mümkündür. Yazarın düşüncesinde Doğu ve Osmanlı, egzotizminden ve gizeminden arındırılmış salt donuk bir imgedir. Kendini gerçekleştirme yetisini kaybeden Doğu, ancak Batılı bilincin yaratım alanında, onun istediği şekilde ve içerikte bir anlam ve varlık gösterebilmektedir. Aslında öncesinde ya da sonrasında yaratılan imgeler alanının hiçbirisi Osmanlı-Doğu gerçekliğiyle izdüşümsel bir temsiliyete sahip değildir. Anlamını yitiren Doğu gerçekliğini yeniden anlamlandırabilmek, Batı biliminin, siyasetinin ve sanatının gücü sayesinde mümkün olabilecektir.

Avrupa'yı, "hareketli bir dünya" olarak niteleyen Kinglake, henüz seyahatinin başında iken "Tuna vadisi üzerinde sert ve yükselen tarihi Osmanlı kalesi" Belgrad'ı görünce, iki uygarlığı şöyle tarif edecektir: "Sanki tekerlek üstünde giden Avrupa'nın sonuna gelmişim ve şimdi artık Doğunun haşmet ve dehşetini seyredecektim" (1982:1). Avrupa'nın teknolojik üstünlüğünü ve ulaştığı bilimsel son noktayı her fırsatta gururla dile getiren Kinglake, Avrupa'yı bazen "Hıristiyan âlemi" bazen de "medeni dünya" olarak nitelendirir.

İngiltere İmparatorluğu'nun Ortadoğu ve Akdeniz siyasetini güttüğü ve güç kaybeden Osmanlı Devleti ile ittifak kurduğu yıllarda seyahatine çıkan Kinglake'in temel amacı, üstünlük iddiasındaki İngiliz gerçekliğini kanıtlamak ve "arzu edilen" Doğu'yu bir kez daha yeniden metinsel alanda yaratarak, kendi bireysel ve ulusal üstünlüğünü pekiştirmektir. Yazarın, mesleki oryantalizm dahilinde bir isim olmamasının ve siyasi kişiliğinin zayıf yaratıcılıkta büyük payı olduğunu belirtebiliriz. *Eothen*'de ilk kez Doğu'ya seyahat etmediğini öğrendiğimiz Kinglake, Doğu dillerinden hiçbirini bilmemektedir; hatta eserin bir bölümünde Türkçe öğrenmeye çalıştığı görülmektedir. Yazar, seyahatinde yanında bulundurduğu bir tercümandan yararlanmayı tercih etmiştir; çünkü Doğu'nun kendisini, yani derinliğini ve zenginliğini araştırıp öğrenmek gibi bir ihtiyaç hissetmediği için, sadece Doğu hakkında istediği bilgileri toplamak önemlidir. Bu bilgi alanı ise siyaset ve din ile ilgilidir. Sözelimi Filistin'deki keşişlerin misyonerlik faaliyetlerini öven cümlelerinde, Yakınoğu'daki örgütlenmeyi anlatır. Filistin bölgesinde Katolik cemaati ile Rum Ortodoks Kilisesi arasında bir sürtüşmenin olduğunu söylemesi ve buna benzer durum saptayıcı bilgileri karşılaştırmalı olarak vermesi yazarın, bu bilgileri derlemesinin raporlaştırma amaçlı olduğunu gösterir (1982: 91).

Seyahati süresince dini farklılıklara vurgu yapan Kinglake, Hıristiyanlar için kutsal bölgeleri aktarırken giderek sert ve muhalif bir dil kullanır (1982: 204). İdeolojik söylemin inşasında olumsuz ötekini sunma ve kutuplaşma stratejilerinden yararlanan yazar, eserin son otuz sayfasında bir anda Haçlı ruhuna bürünür ve din boyutlu siyasal-ideolojik oryantalizmin üretimini sürdürmeye

devam eder. Kinglake'in oryantalizminde din, Avrupa'nın üstünlüğünü kanıtlamaya çalışan bir ideolojiye dönüşür.

2.2. Biyolojik-Kültürel Irkçılık

18. yüzyılın sonlarından itibaren Aydınlanma ve milliyetçilik ideolojisi sadece seyahatnamelerin söylemsel yapısını derinden etkilememiş, seyahatçıların da yazarlık kimliği, seyahat amacı, yolculuk güzergahı ve mekânı üzerinde etkili olmuştur. Bernasconi, 17. ve 18. yüzyıl seyahat literatürünün akademisyenler tarafından bir ırk söylemine dönüştürüldüğünü ve bunun tarih felsefesine bağlanarak, 19. yüzyılın yıkıcı ve şiddetli sömürgeciliğini meşrulaştırmak için kullanıldığını belirtir (2007: 66). Böylelikle karakteristik yapısı değişen seyahatnameler, artık “olan”dan çok “olması gereken” yönünde değer yüklü metinler olarak karşımıza çıkacaktır. Diğer bir deyişle, Aydınlanma sonrası seyahat edebiyatı, bünyesinde ideolojik-söylemsel metinleri barındırmaya devam edecektir. Nitekim bu çalışmanın konusunu teşkil eden *Eothen* de bu özellikleri taşıyan bir eser niteliğindedir.

Antropolojik ve arkeolojik seyahatlerin arttığı 19. yüzyılın ortalarından itibaren politik gelişmeler ve bazı ülkelerin milliyetçilik prensiplerine göre kurulması, doğal olarak seyahatnamelerde etnik ve millî unsurların sıklıkla ele alınmasına vesile olmuştur (Graz 1987: 108). Modernizmin Avrupa merkezilikle olan organik ilintisi, genellikle üst sınıfa mensup seyahatçıların eserlerinde kültür merkezilik, etnik merkezilik, hatta Aydınlanma paradigmasının bir diğer mirası olan tekno-merkezci anlayışları benimsemelerine yol açmıştır.

Ayrup'da 19. yüzyılda Alfred de Gobineau'nun, “Güzellik, zeka ve güç, beyaz ırkın tekelindedir” sözü ile Fransız doğabilimci Georges L. Buffon'un “Doğa en mükemmel çabalarında insanları beyaz olarak yaratmıştır” şeklindeki açıklamalarından etkilenen Batı düşüncesi, bilim alanında giderek hiyerarşiye dayalı dikotomik bir bilgi üretimini doğallaştırmaya çalışmıştır (Somersan 2004: 47). Şüphesiz bu düşünceyi tetikleyen temel dinamikler -yani coğrafi keşifler, sömürgecilik, burjuva sınıfı, teknik ilerleme, misyonerlik, merkantilizm, emperyal imparatorluk gibi güç alanları- üstünlük bilincinin ve sahiplik arzusunun kurumsal düzeyde meşru kılınma çabasını da beraberinde getirmiştir. Naturalist bir anlayış güden bilim “çerçevesinde gelişen düşünceler, Batı'da yayıldıkça, Batı'nın askeri zaferi, ekonomisi, işgal gücü ve sömürgeleştirme politikalarının etkisinde genel kabul görmüş ve yaygın söylem, ‘gerçek’ haline gelmiştir. Böylelikle Avrupa merkezli bakış, bilimin ‘mutlak doğruları’ arasında bir yere yerleşmiş”, sosyal bilimlerde doğal bilimlerin naturalistik-tümelci mantığından hareket etmiştir (Somersan 2004: 47). 19. yüzyılın ortalarından itibaren doğa bilimlerinin doğaya hakim olmak amacını, nihai noktada “topluma hakim ol-

mak” şeklinde prensip edinen sosyal bilimler, Özlem’in deyişlele pozitivist ve tümelci bir epistemoloji içinde ve belli politik-ideolojik istek ve amaçlar doğrultusunda yönlendirilmiş bilgi faaliyetleri olarak kurumsallaşacaktır (1999: 101). Bu kurumsallaşma sürecini yaşayan antropoloji, filoloji, etnoloji ve diğer oryantal bilimlerin (Türkoloji, Sinoloji, Sümeroloji vs.) Avrupa merkezli bilim ve kültür faaliyetlerini evrensel kılama çabası ötekileştirici ve hiyerarşik bilgiyi dayatma anlayışını da beraberinde getirmiştir. Nitekim seyahati süresince bir İngiliz olarak herkesin ve her şeyin hizmetine sunulduğunu gururla vurgulayan Kinglake için İngilizler, kültürde nazik ve ince ruhlu, karakterde ise asil, yetenekli, becerikli, bilgili ve cesur insanlardır.

Kültüre dayalı hiyerarşik bir ırkçılık anlayışını temsil eden Kinglake’in düşüncesinde, güç ve iktidar ilişkileri iki alanda temsil edilmektedir. Birinci alanda Asya’ya karşı Avrupa, kültür, medeniyet ve teknik ilerleme bakımından daha üstün bir konumdadır. İkinci alanda ise bu kez İngiltere, Avrupa ülkeleri arasında onları temsil kabiliyetine sahip olan bir ulus ve imparatorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Kinglake, zaman zaman diğer etnik gruplar hakkında “sanki doğalmış gibi” söz sahibi olmak iddiasındadır. Bu durumlarda diyalog içerisinde olduğu ötekine karşı ya da arkadaşı Warburton’a hitabında İngiliz kültürünü ya da İmparatorluğun gücünü referans aldığı görülmektedir. Yani söz sahibi olmak iddiası, beraberinde güç uygulayabilme hakkını da getirmektedir.

Antropoloji biliminin önemli bir katkıda bulunduğu 19. yüzyılın klasik ırkçılık anlayışının ana vurgusu, “biyoloji ve ırk” özelliklerini merkeze alıp öteki grupları dışlamak ve bu yönde bir ayrımcılık yapmak üzerinedir. Kinglake, 1844’te kaleme aldığı seyahatnamesinde İngilizlerin doğal bir üstünlüğe sahip olduğuna değinir ve sıklıkla yüksek İngiliz kültürüne vurgu yapar. Bu yaklaşımıyla, açıkça klasik anlamdaki ırkçılık anlayışına dahil olmasa da, kültürel farklılıkları ön plana çıkartmakla 20. yüzyılın yeni ırkçılık anlayışına yakın bir perspektif sunar. 20. yüzyılın ikinci yarısında “yeni ırkçılık” tabirini ilk kez kullanan Martin Barker, yeni tür ırkçılıkta, “biyolojik açıdan aşağılık” olmanın yerine “kültürel farkların” önem kazandığını ileri sürmektedir (Somersan 2004: 58). Buradan hareketle Kinglake’in yazdıklarına yeniden baktığımızda, emperyal bir gücü temsil eden İngiliz İmparatorluğu’nun daha 19. yüzyılda, kültür eksenli ırkçılık anlayışını evrensel politikasında gizli bir araç olarak kullanmaya başladığı söylenebilir.

Sosyolog Robert King Merton, ırkçı insan tiplerini “etkin bağınaz (active bigot), utangaç bağınaz (timid bigot), havalar iyi gittiğinde liberal olanlar (good weather liberals), her koşulda liberal olanlar (all weather liberals)” şeklinde dört kategoride toplamaktadır (Somersan 2004: 44). Kinglake’in bu tiplerden hangisini temsil ettiğini irdelemek amacıyla temel özellikleri ana hatlarıyla açıklamak gerekirse, etkin bağınaz, önyargılarının tutumlarını belirlediği ve

bunun sonucunda ayrımcı davranışlara yönelen insan tipidir. Utangaç bağınaz, ceza yasaları ve yargılama korkusu yüzünden bundan kaçınan tiptir. Havalar iyi gittiğinde liberal olanlar, genellikle azınlıklara hoşgörü gösterip, işlerine geldiğinde ayrımcılık yapanlardır. Her koşulda liberal olanlar ise, hiç kimseye hiçbir şekilde önyargı ve ayrımcılık yapmayan tiplerdir (Somersan 2004: 44). Bu sınıflama dikkate alındığında, Kinglake'in önyargılı ve ırkçı tutumları onu daha çok etkin bağınaz ve havalar iyi gittiğinde liberal ırkçı tiplere yakınlaştırmaktadır. Ancak onu hiçbir tipe bütünüyle ait kılmamaktadır. Kinglake, önyargıları doğrultusunda öteki gruplara karşı her zaman için ayrımcı bir tutum içerisinde değildir. Önyargılarına rağmen bazen pasif bir tutum sergilemektedir. İşine geldiğinde ayrımcılık yapan yazar, bazen öteki karşısında hoşgörülü bir davranış sergiler gibidir. Ancak metnin yazınsal çabasında önyargılarının genellikle aktif olduğu gözlenmektedir. Bunu söylemsel düzeyde görmek mümkündür. Ötekiler karşısında her fırsatta İngiliz olduğunu hatırlatan Kinglake'in ırkçı tutumu, eylemde pasif olduğu durumlarda, söylemsel açıdan aktif olabilmektedir. Bu da onu son tipten ayırmaktadır. Bu bağlamda Merton'un tiplerinden hiçbirine dahil edilemeyen Kinglake'in, "çekimsiz bağınaz" olarak adlandırabilecek alternatif bir tipi temsil ettiği söylenebilir. Çekimsiz bağınaz, etkin önyargılarına rağmen, işine geldiğinde ayrımcılık yapan ırkçı insan tipidir. Söylemsel düzey, her zaman için etkin tutum ve davranışlarla sonuçlanmayabilmektedir. Bu tipten hareketle, önyargı ile ırkçılık arasındaki etkileşimde her ikisi zaman zaman aktiflik-pasiflik ekseninde yer değiştirmektedir denebilir.

Sonuç

Mesleki oryantalizmin yerini siyasal oryantalizme bıraktığı 19. yüzyılda, Osmanlı topraklarına seyahat gerçekleştiren yazar Kinglake'in, ideolojik oryantalist söyleminde İngiliz emperyal siyasetinin etkisinde kaldığı açıkça görülmektedir. Yazarın "ben merkezli" bir dilin temsil edildiği oryantalist söyleminde, dualist epistemolojinin hâkim olduğu belirtilebilir. Buna göre Doğu ve Batı, zıt kutupları temsil eden sosyo-kültürel ve coğrafi varlık alanlarıdır. *Eothen*'de din, Doğu ve Batı uygarlıklarını farklılaştıran en temel kurucu ideolojik öge işlevini görmektedir.

Kinglake'in düşüncesinde kültürel semboller ve metaforlar, metinsel düzeyde ırkçı ilişkileri yeniden üretmenin temel vasıtalarıdır. Yazarın temsil ettiği bilinç alanı, öteki uzamı ve zamanı, kendi norm ve değerlerine, hatta ideallerine göre belirlenip biçimlendirilmektedir. Söz konusu bilinç alanı, kendi kolektif temsilleri ile iktidarını meşru kılmak ve yaymak çabası içerisinde. Bu durum, aynı zamanda 19. yüzyıl sosyal bilim geleneğinin güttüğü gerekircilik ve ilerlemecilik ilkesinin idealleri ile de örtüşmektedir.

Kaynaklar

- Aktulum, Kubilay (1999). *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Bernasconi, Robert (2007). *İrk Kavramını Kim İcat Etti*, Haz. Zeynep Direk, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bulut, Yücel (2006). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Graz, Harald Heppner (1987). "Aydınlanma Çağında Batıların 'Türk İmajı'", *I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 107-114.
- Hentsch, Thierry (2008). *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, Çev. Aysel Bora, İstanbul: Metis Yayınları.
- İnalçık, Halil (2005). *Doğu Batı Makaleler I*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kara, İsmail (2005). "İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Ed. Yasin Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 34-47.
- Kızılçelik, Sezgin (1994). *Sosyoloji Teorileri*, Konya: Yunus Emre Yayıncılık.
- Kinglake, Alexander W. (1982). *Doğu Hasreti*, Çev. Ahmet Edip Uysal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kontny, Oliver (2005). "Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine", *Doğu-Batı* 20, s. 120-136.
- Mutman, Mahmut (2007). "Şarkiyatçılık ve Milliyetçilik", *Düşünen Siyaset* 23, s.27-35.
- Özlem, Doğan (1999). *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ruhi, Şükriye (1996). "Söylem ve Birey", *Söylem Üzerine*, Haz. Ahmet Kocaman, Ankara: Hitit Yayınevi, s. 17-37.
- Said, Edward (2004). *Şarkiyatçılık*, Çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları.
- Schiffer, Rheinhold (1987). "19.yy. Seyahatnamelerinde Türk Kadını ve Türk Erkeği İmajı", *I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 297-309.
- Somersan, Semra (2004). *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve İrk*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2003). *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Uysal, Ahmet Edip (1982). "Önsöz", *Doğu Hasreti*, Çev. Ahmet Edip Uysal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- van Dijk, Teun Adrianus. (2002). "Critical Discourse Analysis", *The Handbook of Discourse Analysis*, Ed. Deborah Schiffrin, Oxford: Blackwell Publishers, s. 353-371.
- (2003), "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım", *Söylem ve İdeoloji, Mitoloji-Din-İdeoloji*. Haz. Barış Çoban, İstanbul: Su Yayınları, s. 13-112.
- Zeyrek, Deniz (1996), "Söylem ve Toplum", *Söylem Üzerine*, Haz. Ahmet Kocaman, Ankara: Hitit Yayınevi, s. 38-66.

ABSTRACT

Ottoman World and Orientalism in *Eothen*: A Critical Discourse Analysis

This study deals with the orientalist themes of the world of Ottoman that English traveller, Alexander William Kinglake handled in his travel book *Eothen*, published in 1844. In this study, critical discourse analysis is utilized by considering orientalism both as a discursive ideology, and a socio-political and cultural process. By that, a specific historical framework about the travel book is presented. Kinglake, who does not introduce the Ottoman world that he saw, but the one he wants to see, from an imperialist and orientalist perspective. By that he aims to recreate a different Ottoman and European reality. In *Eothen*, English/European civilization is presented in techno-centered and colonialist orientalist discourse, whereas the Ottoman Empire/society is constructed as an absolute other. The element of religion appears to be the fundamental cause of this construction.

Keywords: Orientalism, Ottoman world, travel book, Alexander William Kinglake, *Eothen*, critical discourse analysis

